

УДК 398.3(=164.41)
821.163.41-1:398
821.161.1:929 Јастребов И. С.

Александра З. Миљановић*

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

ЈАСТРЕБОВ ПО ДРУГИ ПУТ МЕЂУ СРБИМА
(Иван Степанович Јастребов, *Обичаји и песме Срба у Турској:*
у Призрену, Пећи, Морави и Дебру. Београд: Службени
гласник: Удружење фолклориста Србије; Нови Сад:
Матица српска, 2020, 673 стр.)

Објављивање књиге Ивана Степановича Јастребова *Обичаји и песме Срба у Турској: у Призрену, Пећи, Морави и Дебру* 2020. године у издању Службеног гласника, Удружења фолклориста Србије и Матице српске представља изузетан подухват у издавачком, уређивачком, приређивачком и преводилачком погледу којим се на својеврстан начин одаје признање знаменитом руском дипломати, историчару и етнографу за његов марљив рад на сакупљању и интересовању за српско усмено стваралаштво.

О драгоцености овог издања довољно већ говори сама чињеница да је први пут преведено на српски језик, при чему је свака реченица, захваљујући преводиоцу Весни Смиљанић Рангелов, брижљиво преношена тако да се сачувају контекст и архаичност речи записаних пре више од стотину година. Реч је о преводу другог издања *Обичаји и песни турецких Србов в Призрене, Ипеке, Мораве и Дибре* штампаног у Санкт Петербургу 1889. године, који је објављен у склопу тротомног издања Јастребовљевих дела (*Подаци за историју српске цркве и народа: из путничких записника; Стара Србија и Албанија: забелешке с путовања*) под уредништвом Борисава Челиковића, а према приређивању Валентине Питулић и Бошка

---

* aleksandra.miljanovic1@gmail.com

Сувајдића, чији поговор указује на важност рада И. С. Јастребова уопште, а нарочито на значај који објављивање једног оваквог дела има у светлу фолклористике, српске (науке о) књижевности, историје и шире.

Обичаје и песме Срба у Турској: у Призрену, Пећи, Морави и Дебру чини обимна збирка српских народних песама и обичаја које је аутор брижљиво сакупљао и бележио на простору Косова и Метохије и западне Македоније радећи у Скадру као секретар, а потом и као вицеконзул и конзул у Призрену. У односу на прво издање књиге, у друго издање су уврштене и загонетке и изреке, као и писма упућена конзулату. Имајући у виду да збирка броји више од 600 народних песама и многобројне описе народних обичаја, она представља вредну и веродостојну слику духа једног времена и традиције српског народа својствене поменутом простору, али и важан извор за проучавање у различитим областима.

Књига је подељена на посебно насловљене одељке у којима се описује, уз многобројне песме, обредно-обичајна пракса везана за славу, празнике као што су Бадњи дан, Божић, Богојављење, Васкрс, Ђурђевдан, Видовдан, те свадбени, погребни и обичаји који се практикују у време рођења детета.

Пишући о слави, тј. крсном имену или дану светога, Јастребов проналази изузетну важност коју овај празник има у српској традицији, али и специфичност његовог прослављања карактеристичног за Србе, из које произилази, како истиче, припадност српском народу без обзира на крајеве у којима живе људи који на овај начин славе празник свог свеца. Представљајући облик у којем се овај обичај сачувао у Призренској области, Морави и Дебру, Јастребов првенствено наводи двадесет датума на које се слави у част светаца и издваја обавезне предмете – колач, кољиво, свећу, уље, тамјан и вино – описујући значај њихове употребе у обредној пракси, као и улогу обредних лица, нарочито домаћина. Атмосферу славе Јастребов посебно дочарава наводећи стихове народних песама, углавном краћих, здравица, које се певају пре вечере, за вечером, за здравље домаћина и деце, додајући да се, такође, неретко певају и јуначке песме уколико их неко од гостију зна.

Пратећи најважније датуме календара, Јастребов најпре детаљно описује обичаје везане за Бадњи дан – као најистакнутије наводи сечење бадњака, уношење у кућу и паљење, а пажљиво илуструје и разлике које проналази у обилажењу различитих места, на пример, у Призрену уочава другачије „опхођење” према бадњаку у односу на Гњилански округ: „Разлика се састоји у томе што домаћин бадњаку каже следеће: ’Добро си дошао! Заповедај да вечераш!’ Притом сви укућани мало очекају да

виде неће ли он јести. Али пошто он не показује никакву намеру да једе, укућани су готово спремни да поверују како се стиди од њих и зато одлазе у другу собу” (62) – те Божић, при чему је драгоцено навођење песама које по селима у Дебру после ручка „сви без разлике у полу у израсту” певају и уз које воде оро (*Марко Краљевић и гора, Јана и њена два брата јаничара, Краљевић Марко и Филип Мађар, Болен Дојчин и Арапин, Војвода Момчило, жена му и краљ Вукашин* итд.) Јастребов потом бележи да се у свим местима Старе Србије на Мали Божић меси василица, у другим местима бареница, хлеб у који се ставља сребрни новчић, који ће ономе ко га пронађе донети срећу током целе године.

На Богојављење се, истиче Јастребов, у Гњиланском округу житељи умивају само свежеом водом, а испред кућа стављају предмете (рало или лемеш и секиру) и око њих бацају жар, који потом узимају у руке и бацају преко себе, док се у Дебарском округу, у селу Галичник, после литургије спроводи литија током које се певају посебне песме и зауставља се код сваког извора.

Пишући о Покладама и Великом посту, Јастребов примећује да поједине, веома интересантне обичаје, житељи практикују од давнина, иако ни сами не умеју да објасне њихово значење:

„У великом броју кућа, како по селима тако и у градовима, православци неће почети да посте ако прво не поједу печену кокош иако целе претходне (сиропусне) недеље не једу месо. На свештениково поучавање да је то противно црквеним правилима, хришћани одговарају како су тај обичај сачували од старина премда не знају да објасне његово значење.” (121)

„По моравским селима хришћани су од предака сачували овај обичај: у дане Св. Тодора Тирона, Четрдесет мученика и Благовести, пре изласка сунца, у цик зоре око села пале крављу балегу која гори цео дан. Нико ми није умео да објасни због чега то раде.” (121)

Драгоцену збирку у малом представљају Јастребовљеви записи лазаричких песама, које на Лазареву суботу певају маскиране девојке, а посебно су посвећене различитим лицима – домаћину и домаћици, мајкама, невестама, младенцима, неиспрошеној девојци, ратару, терзији, столару, трудної жени, детету у колевци итд.

На Велики четвртак, у Старој Србији, бележи Јастребов, узима се јаје које се назива страшник, њиме се начини крст и потом се њиме милују деца како би била здрава. Дан Христовог васкрсења назива се Велики дан, када се после јутрења и литургије Срби мрсе јајетом, а на други дан Васкрса се спроводе литије, после којих почиње игра и забава током којих се певају бројне песме које је Јастребов наводи.

Јастребов нарочито описује обичаје везане за Ђурђевдан будући да истиче како се овај дан сматра најважнијим празником и код православних и код муслиманских Срба по целој Старој Србији и Македонији. У описима ових обичаја уочава се посебна улога и симболика биља – млади ките грађевине врбовим гранама, старице сакупљају биље и потом се купају у води у којој су га кувале, „у селима Мораве, у Призрену и по многим местима Пећког округа Срби сакупљају корен дивље траве (дебелица), надену га на два конца – бели и црвени па их привежу на врбову грану. На конач још намакну и старински новчић па то прикаче на ружин трн и оставе тако преко ноћи” (177), у рано јутро девојке сакупљају цвеће, певају се посебне, биљарске песме, као и песме уз обредно љуљање.

Сакупљајући песме по Старој Србији и Македонији, Јастребов је забележио двадесетак песама које се певају у време жетве, када се, како истиче, не пропушта прилика да време прође у шали и игри, а посебно је издвојио велики број песама за све прилике, тј. свакидашње песме које се певају током целе године приликом обичних забава.

Знатан део Јастребовљеве књиге посвећен је свадбеним обичајима и песмама, чијем се сакупљању нарочито посветио, поделивши их у пет поглавља названих према месту у којем их је бележио – Свадбени обичаји и песме у Призрену, Свадбени обичаји и песме у Пећи, Свадба по селима Призренског и Пећког округа, Свадба у Морави, Свадбени обичаји и песме у Дебру. Пишући о њима, Јастребов је сликовито представио све богатство народне традиције, описујући време свадбе почевши од просидбе, посебних припрема, пута од невестине до младожењине куће, самог чина венчања, до обичаја свођења младенаца и првича (узајамне посете родбине младенаца) након свадбе, те нарочите улоге обредних лица која у свадби учествују према традицијом утврђеним правилима. Захваљујући добром посматрачу и записивачу, свадбени обичаји на јединствен начин искрсавају пред оком читаоца – „Оставимо девојке и девојчурке у невестином дому, а погледајмо шта се за то време дешава у младожењином” (382) – уз детаљно описане разлике у обичајима које зависе од места. Тако, на пример, у односу на свадбене обичаје у Призрену, Јастребов у Пећи бележи: „Када наводација, на молбу родитеља момка који је за женидбу, оде код познатог му човека у намери да испроси његову кћер, улазећи у собу, он треба да затвори врата за собом, али да се не окрене лицем према вратима и не затвара их рукама или ногама него задњицом” (413).

Збирку обичаја и песама Срба у Турској затварају описи неколиких обичаја прве и последње етапе животног круга – обичаји приликом рођења детета и погребни обичаји. Осврћући се на обичаје приликом рођења,

Јастребов умногоме указује на табу прописе и радње које се врше против урока или како би се обезбедио пород, али исказује и једно лично виђење породичних односа, тј. односа мајка-дете: „Морам признати да тамо нигде нисам приметио истинску мајчинску љубав. Ако мајка показује неку врсту љубави, то је онда љубав какву испољава и свака женка, ни више ни мање” (505), закључивши да је у старо време тај однос сигурно био другачији, што илуструје наводећи једну од ретких сачуваних песама која се, уз пуно мајчинске љубави, певала детету у колевци.

У последњем делу књиге налазе се загонетке и изреке из Призренског, Пећког, Косовског, Скопског и Тетовског округа, као и писма Срба у Турској, унесени у друго издање, како сам аутор истиче у предговору – по жељи проф. Јагића.

Путујући по Старој Србији и Македонији, обилазећи српске куће и брижљиво записујући фолклорну грађу на коју је наилазио, Јастребов је у своју књигу уткао дух једног времена и једне традиције, народних песама и обичаја који су, упркос територијално и културолошки комплексној позицији, опстали међу српским народом. Монографија *Обичаји и песме Срба у Турској: у Призрену, Пећи, Морави и Дебру* у новом руху, у лепој опреми и први пут у преводу на српски језик представља драгоцену књигу, капиталну за српску фолклористику, али и српску књижевност и културу уопште, чијим се издавањем омогућило да се на својеврстан начин дело и рад Ивана Степановича Јастребова нађу по други пут међу Србима.